

החרם במקרא

יוסף זיו-זגדון

במאמר נגדיר מהו חרם, נראה את סמכות בית דין לענוש בחרם כסנקציה, וכן נעסוק בדיני חרם, מה מטרתו וכיצד משתמשים בו.

הגדרת החרם:

- נידוי, הרחקה מטעמים חברתיים, דתיים או מדיניים.
- דבר האסור להשתמש בו וליהנות ממנו.
- דבר המוקדש לה' ורק לכהן מותר ליהנות ממנו.

גם לפי הוראת השורש בערבית דבר האסור נקרא חרם. גזר המקדש אינו רשאי למכור כל דבר שהחרימו מהבעלים והבעלים אינם רשאים לגאלו, כפי שכתוב: "אך כל חרם אשר יחרם איש לה' מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה ואחוזתו לא ימכר ולא יגאל, כל חרם קדש קדשים הוא לה'" (ויקרא כז, כח-כט). כלומר כל מה שמוחרם יינתן לכהן כפי שמצוים: "כל חרם יהיה לך" (במדבר יח, יד).

בספר דברים אנו מוצאים שדבר מתועב נדון לחרם ולהשמדה, כמוהו כפסל המתועב ויש לראות בו דבר משוקץ, ככתוב: "ולא תביא תועבה אל ביתך, והיית חרם כמוהו, שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא" (דברים ז, כו). באותו ספר דברים פרק ז פסוק ב' נאמר:

"החרם תחרים אותם לא תכרת להם ברית ולא תחנם."

על סמך פסוק זה כשיהושע כבש את יריחו, דין העיר היה חרם - השמדה גמורה, והוטל איסור על השימוש בשלל וההנאה ממנו "רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר איתה בבית" (יהושע ו, יז) כפי שהבטיחו לה המרגלים. העם מוזהר להישמר מן המוחרם ככתוב: "ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו ולקחתם מן החרם ושמתם את מחנה ישראל לחרם ועכרתם אותו" (יהושע ו, יח). משמע - אם תיקחו מן החרם תביאו צרה גדולה על מחנה ישראל. ואכן בהמשך אנו רואים שעכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה מעל בחרם, לקח שלל ובכך מעל בה'. לכן בכיבוש העי העם נחל תבוסה, אחרי שיהושע הפיל גורל, בסופו של דבר עלה עכן בגורל והודה במעשה. הוא נענש בסקילה במקום שכונה עמק עכור על שם המאורע: "ויאמר יהושע מה עכרתנו, יעכרך ה' ביום הזה... על כן קרא שם המקום ההוא עמק עכור עד היום הזה" (יהושע ז, כה-כו).

בספר שופטים נאמר: "זה הדבר אשר תעשו כל זכר וכל אישה יודעת משכב זכר תחרימו" (שופטים כא, יא). על כך אמר רבי עקיבא ככתוב בתנחומא: "החרם הוא שבועה והשבועה היא חרם..."

המקרה של יונתן בן שאול מחזק הנחה כי שבועה היא חרם; שאול היוצא למלחמה משביע את העם במילים: "ארור האיש אשר יאכל לחם עד ערב... ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם וישלח את קצה המטה... וישב ידו אל פיו". יונתן מודה במעשה ואומר: "הנני אמות",

שאול מחזק אמרתו: "ויאמר שאול כה יעשה אלקים וכה יוסיף כי מות תמות", אך העם פודה את יונתן "ויפדו העם את יונתן ולא מת" (שמואל א יד, כד-מה).

בספר יחזקאל אנו מוצאים שהכהנים התפרנסו מן המגיע להם מכל חרם בישראל - מכל מה שבני ישראל מקדישים, "המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום וכל חרם בישראל יהיה להם" (יחזקאל מד, כט).

בספר מלאכי בפסוק האחרון קובע הנביא כי ביטול הניגודים בין הדורות הוא תנאי הכרחי לקיום החברה ובלעדיו יבוא החרם ותשחת הארץ. בלשון הנביא: "השיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא והכיתי את הארץ חרם" (מלאכי ג, כד). כדי לא לסיים במילה חרם חוזרים על הפסוק שלפני האחרון: "הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא, לפני יום ה' הגדול והנורא... כך הוא המנהג בסוף ספרי ישעיהו איכה וקהלת לפי הסימן יתק"ק ישעיהו תרי עשר (מלאכי) קינות (איכה) קהלת.

רבינו גרשום מאור הגולה, ראש ישיבת מגנצא, שחי בראשית האלף השני לספירה תיקן תקנות וגזר עליהן עונש חרם וביניהן תקנה בחיי אישות: אסור לשאת יותר מאישה אחת ואסור לגרש אישה בעל כורחה. הוא תיקן גם תקנה מפני צנעת הפרט לפיה אסור לקרוא מכתב של אחר בלי רשות.

יש עוד קהילות בישראל, וביניהן בארצות אפריקה, שבהן השתמשו הרבנים מנהיגי הקהילה בחרם במקרים שבהם חבר בקהילה עשה מעשה שלא ייעשה, בניגוד לתקנה של הרבנים. במקרה כזה יוטל חרם על אותו אדם והוא יורחק וינודה מהחברה.

יש הבדלים בין חרם סתם לחרם מפורש כפי שמביא זאת האדמו"ר מג'רבא הרב כלפון משה הכהן זצ"ל בספרו ברית כהונה בערך חרם: "הפרש שיש בין חרם סתם למפורש, נראה דמפורש הוא עצמו מקבל עליו בחרם כי כך היה הדבר אם אינו חייב לו אם שהמעשה כך היה וכיוצא כפי שנתחייב בדין לקבל או שהדיינים יטילו חרם כי אינו חייב לו או שכך היה המעשה והוא עונה: אמן. אך חרם סתם אומרים הדיינים או הדיין... הטילו חרם על שבידו ממון חברו ולא יחזירו או אינו מודה או שיודע שכך היה המעשה ולא יודה באופן שאין החרם לנוכח המקבל וכן אינו עונה אמן" (ברית כהונה, חשן משפט, חלק א דף יז עמ' ב).

סיכום

שימוש בחרם נעשה על הפרת הלכה והוא מוטל כאמצעי אחרון על אדם העובר במזיד על דבר שנאסר במפורש.

מקורות

ויקרא | במדבר | דברים | יהושע | שופטים | שמואל א' | יחזקאל | מלאכי | התנחומא ומפרשים שונים | ברית כהונה.